

Instytut Pamięci Narodowej - Kraków

<https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/aktualnosci/180159,Jozef-Orkisz-19231948.html>
17.04.2024, 19:21

Józef Orkisz (1923-1948)

Ps. „Lotny”, partyzant Zgrupowania Partyzanckiego „Błyskawica” i oddziału „Wiarusy”

Urodził się 7 marca 1923 r. w Krościenku nad Dunajcem w pow. nowotarskim. Był synem Józefa i Marii z d. Jankowskiej. W młodości mieszkał z rodziną w Krościenku nad Dunajcem w przysiółku Łąkcica.

Jego wojenne losy pozostają nieznane. Prawdopodobnie w 1946 r. dołączył do Zgrupowania Partyzanckiego „Błyskawica” Józefa Kurasia „Ognia”, w którym działał pod pseudonimem „Lotny”. Został w nim przydzielony do 2. kompanii działającej w Tatrach, na Podhalu oraz na pograniczu polsko-słowackim. Na początku 1947 r. ujawnił się w ramach amnestii.

Latem 1947 r., wspólnie z dwójką kolegów – sąsiadów z Krościenka nad Dunajcem, Henrykiem Machałą i Marianem Kozłeckim, wstąpił do oddziału partyzanckiego „Wiarusy”. Formalnie został przyjęty do grupy 11 sierpnia 1947 r. Używał starego pseudonimu „Lotny”. W oddziale otrzymał broń – pistolet oraz pepeszę – i uczestniczył w akcjach, a także w ukrywaniu broni i wyposażenia, m.in. zdobytego podczas jednej z akcji motocykla. Brał też udział w starciu z funkcjonariuszami MO w Szczawnicy 21 października 1947 r., podczas którego jeden milicjant zginął, a drugi został ranny.

1 listopada 1947 r. „Lotny” uczestniczył we wkopaniu symbolicznego krzyża w miejscu śmierci Józefa Kurasia „Ognia”. Skierowana przez Józefa Świdra „Mściciela” grupa dowodzona przez Stanisława Ludzię „Dzielnego” – w jej skład weszli także Kajetan

Józef Orkisz „Lotny” (1923-1948). Fotografia z dokumentu ujawnienia w 1947 r. (AIPN)

Samborski „Duch” i Józef Traczyk „Bystry” – umieściła w Ostrowsku brzozywy krzyż z szarfą i napisami: „Tu zginął śmiercią bohaterską dowódca oddziału partyzanckiego »Błyskawica« mjr »Ogień«” oraz „Od wiernych III Komp[ani] AK”. Krzyż ten stał wkopany przez cały dzień 1 listopada, w święto Wszystkich Świętych i dopiero wieczorem został usunięty przez władze.

„Lotny” nie uczestniczył w starciu w Lubniu (pow. Myślenice) 13 lutego 1948 r., podczas którego zginął „Mściciel”, gdyż przed akcją pozostał w kryjówe „Wiarusów” w górach nad Harklową. Brał natomiast udział w walce z obławą, która 19 lutego 1948 r. zaatakowała ziemiankę partyzantów – miał wówczas odnieść ranę od odłamka granatu – a po odskoku opatrzył i ukrył rannego dowódcę grupy, Dymitra Ilienkę „Czarnego”.

Po śmierci Świdra i Ilienki oraz utracie obozu wraz z wyposażeniem i zapasami oddział znalazł się w bardzo trudnym położeniu. Sytuację udało się opanować dwóm najbardziej doświadczonym partyzantom: Tadeuszowi Dymłowi „Srebrnemu” oraz Kajetanowi Samborskiemu „Duchowi”. Oddział podzielił się wówczas na dwie współpracujące ze sobą grupy, a Orkisz trafił pod komendę „Srebrnego”.

Józef Orkisz „Lotny” zginął 30 maja 1948 r. Przebywał wówczas wraz z Edwardem Szwejkowskim „Łotrem” w gospodarstwie Tomasza Noworolnika, w należącym do Tylmanowej przysiółku Siodełko (w pobliżu szczytu Dzwonkówka w Beskidzie Sądeckim). Tam partyzanci zostali zaskoczeni przez funkcjonariusza PUBP w Nowym Targu Edwarda Wilkosza oraz funkcjonariusza Straży Więziennej Jana Surowiaka. Doszło do strzelaniny, podczas której Wilkosz zastrzelił Szwejkowskiego i śmiertelnie ranił Orkisz, samemu odnosząc ranę.

Obaj funkcjonariusze wycofali się do Krościenka nad Dunajcem po wsparcie i wraz z grupą żołnierzy wrócili. Po krótkim przesłuchaniu Józef Orkisz zmarł wskutek odniesionych ran. Ciało obydwu partyzantów załadowano na furmankę i przewieziono na posterunek MO w Krościenku nad Dunajcem. Pismem z dnia 31 maja 1948 r. PK MO w Nowym Targu zwróciła się do prokuratora Sądu Okręgowego w Nowym Sączu o przeprowadzenie sekcji zwłok. Oględziny przeprowadził 2 czerwca 1948 r. biegły powołany przez Sąd Grodzki w Krościenku nad Dunajcem. Ciało Józefa Orkisz pochowano następnie na cmentarzu w Nowym Targu w położonej wówczas na uboczu (w pobliżu cmentarnego muru) kwaterze XLVII (rzęd 1, grób 26).

Za działalność konspiracyjną represjonowano jego rodzinę, nękaną przesłuchaniami i rewizjami. Młodszą siostrę Józefa, Władysławę (ur. 1925) aresztowano i oskarżono o utrzymywanie kontaktów z „Wiarusami”. Wyrokiem WSR w Krakowie z 24 stycznia 1948 r. została skazana na 1 rok i 6 miesięcy więzienia.

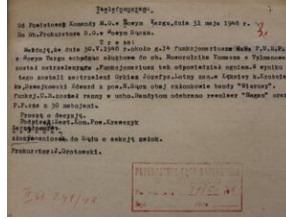
Szczałki Józefa Orkisz odnaleziono podczas prac poszukiwawczych prowadzonych przez IPN w Nowym Targu we wrześniu 2021 r. Przy szczątkach archeolodzy natrafili na fragmenty tkaniny mundurowej oraz fragmenty wykonanego z cynku ryngrafu.

Józef Orkisz z siostrą Heleną (zamężną Wolską, poetką ludową). H. Wolska, Gazie Dunajec toczy wody, Lublin 1997

Rewers fotografii oddziału partyzanckiego „Wiarusy” z pieczęcią oddziału i adnotacją o jego odnalezieniu u Władysława Orkisz, siostry Józefa (AIPN)

Telefogram PK MO w Nowym Targu do prokuratora Sądu Okręgowego w Nowym Sączu informujący o śmierci Józefa Orkisz „Lotnego” i Edwarda Szwejkowskiego „Łotra” (AIPN)

Tabliczka z grobu Józefa Orkisz, odnaleziona podczas prac poszukiwawczych, po konserwacji (fot. Agnieszka Żydzik-Białek)

Fragmety ryngrafu odnalezionego przy szczątkach Józefa Orkisz „Lotnego” (fot. Agnieszka Żydzik-Białek)

„Wiarusy” w zimowej scenerii, po utracie tzw. bunkra nad Harklową (AIPN)